

УДК 342.951

*А. І. Калініченко, здобувачка
при кафедрі адміністративного права
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

На сьогодні українське законодавство включає численні нормативно-правові акти, зростаюча кількість яких ускладнює практику їх застосування при регулюванні конкретних суспільних відносин. Тому все більшої актуальності набуває явище систематизації законодавства, тобто здійснення упорядкування нормативно-правових актів із внесенням змін до них або без цього. Особливо гострого звучання ця проблема набула після введення в дію Конституції України. Як зазначає А.М. Лукашенко, це зумовило перегляд усього чинного нормативно-правового масиву, приведення його у відповідність з конституційними нормами [4, с. 37], а отже, викликало потребу в систематизації. Порушена нами проблема є характерною і для митного законодавства.

Питання систематизації нормативно-правових актів розглядали в науці теорії держави і права такі вчені, як С.О. Алексєєв, О.В. Зайчук, М.В. Кравчук, О.Ф. Скаун, П.М. Рабінович, Ю.О. Тихомиров та ін. Теоре-

тичні питання митного права й митного законодавства досліджували І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, Ю.М. Дьомін, С.В. Кивалов, Б.А. Кормич, А.В. Мазур, В.Я. Настюк, Д.В. Приймаченко, М.Г. Шульга та деякі інші українські вчені-юристи.

У ході написання статті знайшли своє висвітлення наступні питання: (а) проаналізувати митне законодавство з метою з'ясування потреби систематизації митного законодавства; (б) охарактеризувати явище систематизації митного законодавства; (в) запропонувати її дефініцію; (г) дослідити елементи (форми) систематизації митного законодавства.

Розглянемо сучасний стан законодавства у митній сфері. Правові, економічні й організаційні підвалини митної справи визначено в Конституції, законах України (серед них особливо місце належить Митному кодексу — комплексному закону у сфері митної справи), нормативних актах Президента України й Кабінету Міністрів України,

актах Державної митної служби України (далі — Держмитслужба України) та інших центральних органів виконавчої влади. Виключно законами України визначаються засади митної справи. Згідно з Митним кодексом України (далі — МК України), прийнятим 11 липня 2002 р., митна справа включає: а) порядок переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів; б) митне регулювання, пов'язане зі встановленням та справлянням податків і зборів; в) процедури митного контролю й оформлення; г) інші засоби проведення в життя митної політики України. До складових частин митної справи належать митна статистика й ведення товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, боротьба з контрабандою й порушеннями митних правил, розгляд справ про порушення митних правил [1; 2002. — № 38. — Ст. 288].

МК України становить основу митного законодавства України. С.В. Петков характеризує його як кодифікований закон, що регулює різноманітні відносини, які зачіпають різні галузі права: адміністративне, цивільне, фінансове, кримінальне, частково міжнародне [6, с. 105]. У МК визначено функції митних органів, службу в них, принципи переміщення товарів і транспортних засобів (право, заборону й об-

меження на їх ввезення й вивезення; митні режими, платежі, оформлення, контроль, пільги, статистика; ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності; відповідальність за порушення митних правил, а також правила провадження у справах про такі порушення та їх виконання). Джерела митного права становлять також закони, які можна поділити на 2 групи: (а) закони, основним змістом яких є саме митні питання, і (б) інші закони, в яких містяться норми митного права. До першої групи належать Закони України «Про Єдиний митний тариф» від 5 лютого 1992 р. [1; 1992. — № 19. — Ст. 259], «Про порядок ввезення (пересилання) в Україну митного оформлення й оподаткування особистих речей, товарів та транспортних засобів, що ввозяться (пересилаються) громадянами на митну територію України» від 13 вересня 2001 р. [1; 2002. — № 1. — Ст. 2] та ін. Другу групу складають Закони України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28 грудня 1994 р. [1; 1995. — № 4. — Ст. 28], «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» від 21 вересня 1999 р. [1; 1999. — № 48. — Ст. 405] та ін.

Таким чином, митне законодавство містить значну кількість загальнообов'язкових правил, яких мають дотримуватися фі-

зичні та юридичні особи. Водночас зауважимо, що наявний масив законодавства не повною мірою відповідає світовим стандартам і не забезпечує належним чином інтеграцію України до різних світових співтовариств. Так, С.В. Петков зазначає, що підзаконність, плановість, адаптивність до європейських стандартів і науковість є основними принципами, за якими має провадитись нормотворча діяльність усіх органів виконавчої влади, Держмитслужби, зокрема [6, с. 106]. Адже для регулювання суспільних відносин, що складаються у царині митної справи, недостатньо прийняти багато нормативно-правових актів, тому що кількість не завжди означає якість; їх необхідно певним чином упорядкувати, створити внутрішню узгоджену й цілісну систему. Саме для цього й необхідна *систематизація* — юридична діяльність по зведенню в систему вже прийнятих нормативно-правових актів, форма впорядкування законодавства за певними критеріями. Як підкреслює Н.І. Щітинська, систематизація — це, з одного боку, спеціалізована правотворча діяльність, а з іншого — складник ефективного використання законодавства [9, с. 46]. Крім того, це ще й засіб «розчищення» численних нормативно-правових актів: об'єднання декількох актів в один, усунення дублювання тощо. Цей процес

необхідно здійснювати безперервно, комплексно, поетапно і всебічно, щоб привести систему митного законодавства у стан, який сприятиме кращому розвитку суспільства.

Маємо вказати й на наявність безлічі причин, що заважають проведенню якісної систематизації митного законодавства. Це:

- динамічний характер правових норм, що регулюють митну справу (в першу чергу це стосується митно-тарифного регулювання, митного оформлення й контролю);

- неоднорідність нормативно-правових актів за юридичною силою;

- багаторівневість правового регламентування митної справи й наявність значної кількості підзаконних нормативно-правових актів (норми відомчих актів Держмитслужби, які безпосередньо регулюють діяльність митної служби України, складають переважну більшість);

- множинність нормативно-правових актів, що впорядковують митну справу;

- складність і суперечливість багатьох нормативно-правових актів, їх неузгодженість з актами інших галузей права тощо.

Систематизація забезпечує облік і розташування за певною схемою нормативно-правових актів, можливість використати

для практичних потреб систематизовані акти, знаходити їх, посилатися на них, визначати прогалини та протиріччя. Саме завдяки їй можна якісно вдосконалювати митне законодавство.

Резюмуючи вищевикладене, можемо сформулювати підсумкове визначення: систематизація митного законодавства — це безперервний і комплексний цілеспрямований процес упорядкування за різними критеріями (за формою, датою прийняття, юридичною силою) нормативно-правових актів, що регулюють митну справу.

О.М. Чашин у систематизації нормативних правових актів розрізняє *правотворчий* та *інформаційно-правовий аспекти*. Систематизація в правотворчому аспекті — це спосіб оптимізації законодавства. Вона пов'язується з обліком цих актів, ведінням контрольного екземпляра, створенням і функціонуванням пошукової системи, видачею довідок за законодавством, належить до сфери правової інформатизації [8, с. 24, 25].

У юридичній літературі вказуються наступні цілі систематизації законодавства (у *правотворчому аспекті*): а) забезпечення доступності законодавства, полегшення пошуку необхідної норми; б) зручність користування ним; в) усунення застарілих норм права, «роз-

чищення» законодавства; г) виявлення й вирішення юридичних конфліктів (колізій); д) виявлення й ліквідація прогалин; е) оновлення законодавства тощо [5]. Для досягнення необхідних цілей використовують такі форми систематизації, як кодифікація, інкорпорація й консолідація законодавства.

Систематизація нормативно-правових актів в *інформаційно-правовому аспекті* має специфічні цілі, серед яких потрібно назвати: а) облік нормативно-правових актів; б) поділ їх за рубриками; в) підтримка нормативно-правових актів в контрольному стані; г) забезпечення функціонування пошукової системи; д) видача змісту нормативно-правових актів і довідок за законодавством на підставі запиту користувача тощо [3]. Дані цілі систематизації нормативно-правових актів досягаються за допомогою такої форми систематизації, як облік [2, с. 113]. О.В. Зайчук та Н.М. Оніщенко дотримуються цієї думки й підкреслюють, що облік необхідний для (а) кваліфікованої підготовки проектів законодавчих та інших правових актів, (б) складання різного роду збірників законодавства і зведених кодифікованих актів, переліків тих із них, що підлягають зміні чи визнаються такими, що втратили силу, (в) здійснення довідково-ін-

формаційної роботи, (г) опрацювання висновків щодо проектів нормативних актів [7, с. 403].

Відмітимо, що на сьогодні облік нормативно-правових актів здійснюється в основному за допомогою численних їх електронних баз, до яких мають доступ не лише законодавці, юристи, а й усі бажаючі; тож немає необхідності загострювати увагу на даній формі систематизації.

Розглянемо детальніше основні форми систематизації митного законодавства — *кодифікацію, інкорпорацію й консолідацію*.

Інкорпорація — форма систематизації, за якої відбувається об'єднання різних нормативно-правових актів у збірники за певними критеріями без переробки їх змісту. Упорядкування нормативно-правових актів можна здійснювати за кількома критеріями: а) хронологічним, б) суб'єктивним, в) за юридичною силою, г) алфавітним порядком. Для митного законодавства важко обрати тільки один із них, за яким має провадитись інкорпорація. Ось чому пропонуємо здійснювати інкорпорацію митного законодавства за 2-ма критеріями — суб'єктивним (як основним) і хронологічним (як допоміжним).

До проміжного етапу між інкорпорацією й кодифікацією відносять таку форму систематизації, як *консолідація*, в процесі

якої декілька нормативно-правових актів об'єднуються в один. Норми права, що містилися в попередніх актах, викладаються в логічній послідовності, усуваються повтори й протиріччя. Що стосується законодавства, що регулює мину справу, то ця форма систематизації, на жаль, не одержала на практиці належного застосування. Зрозуміло, що при консолідації митного законодавства нереальним є створення одного консолідованого акта, проте використання цієї форми систематизації дозволило б скоротити чисельність джерел митного права.

Кодифікація — це форма систематизації, яка передбачає докорінне перероблення нормативного матеріалу й викладення його в новому нормативно-правовому акті. Вона є необхідним елементом правотворчого процесу, але в більшому обсязі, ніж консолідація: (а) змінюється зміст нормативних актів, (б) скасовуються застарілі норми права й приймаються нові, (в) деякі норми перефразуються, (г) усуваються повтори, протиріччя, (д) ліквідуються прогалини, а найголовніше — з'являється внутрішньо систематизований і належний комплексний нормативно-правовий акт, що має певний предмет правового регулювання — конкретну сферу суспільних відносин.

Під час цього процесу не обмежуються зовнішньою обробкою нормативного матеріалу, а переглядають усі наявні в конкретній галузі норми права і об'єднують їх в одному комплексному акті – кодексі, статуті, положенні, що за своєю формою й суттю є новим, що замінює всі ті акти, які раніше регулювали певну групу суспільних відносин [2, с. 114, 115].

Маємо наголосити, що кодифікація митного законодавства не може бути суцільною. Необхідні нормативно-правові акти, спроможні оперативно реагувати на зміни й вирішувати невідкладні питання управління митною справою. В основному це відомчі акти Держмитслужби України.

Із проведеного дослідження можна зробити нижченаведені висновки. Стан законодавства, що регулює митну справу, потребує проведення систематизації, тобто аналізу й упорядкування великої кількості нормативно-правових актів у царині митної справи.

Систематизація митного законодавства — це безперервний і комплексний цілеспрямований процес упорядкування нормативно-правових актів, що регламентують митну справу.

Вона повинна здійснюватися шляхом поступового проведення інкорпорації, консолідації й кодифікації.

Інкорпорація митного законодавства полягає в об'єднанні різних нормативно-правових актів у систему за певними критеріями без зміни їх змісту. Її доцільно провадити за 2-ма критеріями — за суб'єктивним (основний) і хронологічним (допоміжний).

У процесі консолідації митного законодавства декілька нормативно-правових актів об'єднуються в один, що дозволить скоротити чисельність джерел митного права.

Кодифікація митного законодавства – це форма систематизації, яка передбачає докорінне опрацювання нормативного матеріалу й викладення його в новому нормативно-правовому акті, зокрема, в Митному кодексі України.

Класифікація видів систематизації нормативно-правових актів залежно від способу, що використовується в юридичній практиці, не має однозначної структури (різними правниками виділяються різні види систематизації, різна їх кількість) і вимагає подальшого теоретичного дослідження.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Котюк І., Котюк О. Етимологічні та онтологічні проблеми систематизації правових актів // Право України. – 2000. – № 8. – С. 112-115. 3. Литягин Н.Н. Организационные предпосылки систематизации законодательства // Журн. рос. права. – 2002. – № 4. – С. 28-31. 4. Лукашенко А. Проблемы систематизации законодательства про підприємництво // Право України. – 1998. – № 8. – С. 28-39.

5. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права : Учеб. – М. : Юристъ, 2006. – 541 с.
6. Петков С.В. Відповідальність за порушення норм митного законодавства в контексті реформування та кодифікації адміністративного законодавства України // Вісн. Акад. мит. служб. України: Серія «Право». – 2009. – № 1(2). – С. 104-109.
7. Теорія держави і права : Акад. курс / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
8. Чашин А.Н. Теория юридической систематизации – М.: Дело и Сервис, 2010. – 208 с.
9. Щітинська Н.І. Систематизація нормативно-правових актів: проблеми та шляхи їх вирішення // Острозька академія: Наук. зап.: Серія «Право». – 2001. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 45- 49.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМАТИЗАЦИИ
ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
Калиниченко А.И.**

Проведен анализ таможенного законодательства с целью определения необходимости его систематизации. Дана характеристика и предложено определение систематизации таможенного законодательства. Выявлены причины, которые мешают качественному проведению систематизации нормативно-правовых актов, регулирующих таможенное дело. Рассмотрены следующие формы систематизации таможенного законодательства: учет, инкорпорация, консолидация и кодификация.

Ключевые слова: систематизация законодательства, правотворческий и информационно-правовой аспекты систематизации, учет, инкорпорация, консолидация и кодификация таможенного законодательства.

**THEORETICAL ASPECTS OF SYSTEMATIZATION
OF CUSTOMS LEGISLATION
Kalinichenko A.I.**

The analysis of customs legislation with the purpose of determination of necessity of its systematization has been conducted. The description and the definition of systematization of customs legislation have been proposed. The reasons, which interfere with the qualitative realization of systematization of normative-legal acts, regulating customs law have been revealed. It has been considered the followings forms of systematization of customs legislation: accounting, incorporation, consolidation and codification.

Key words: systematization of legislation, law-making and information-legal aspects of systematization, accounting, incorporation, consolidation and codification of customs legislation.

Надійшла до редакції 29.09.2010 р.

УДК 347.412

І. В. Єфименко, здобувачка
при кафедрі цивільного права
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВИДИ КОНДИКЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Кондикція (або безпідставне збагачення) — це інститут цивільного права, який застосовувався ще в Давньому Римі для понов-

лення порушених прав у випадках безпідставного переходу речей від однієї особи до іншої, за відсутності належних підстав.